

„AMERIKAI APARTHEID: SZEGREGÁCIÓ ÉS UNDERCLASS ÉPÍTÉS”

Douglas S. Massey, Nancy A. Denton (1993) *American Apartheid: Segregation and the Making of the Underclass*, Cambridge: Harvard University Press – recenzió

Bernáth Nagy Krisztina

Douglas Massey és Nancy Denton tanulmánya az AEÁ-ban kialakult feketéket szegregáló társadalmi berendezkedés mechanizmusait írja le. Alaptételük, hogy az Egyesült Államokban két tényező – a faji szegregáció és ennek intézményesített formája, a fekete gettó – felelős a feketék körében tapasztalható szegénység állandósulásáért. Megállapításuk szerint a társadalom eltérő faji csoportjai között kialakuló többértű különbségek oka, célja és következménye a szegregáció. A kötet szerkezetileg, nyelvhasználatának, mondanivalójának és nem utolsósorban olvashatóságának köszönhetően kiemelkedik a szegénység térbeli koncentrációját tárgyaló művek közül. Szemléletük annyiban strukturalista, hogy az underclass kérdését társadalmi összefüggésben tárgyalják, és amellett érvelnek, hogy az erőforrásokért való küzdelem során a gazdagabb többség érdekében áll a szegényebb kisebbségeket marginalizálni, és deprivált helyzetben „tartani”. Véleményem szerint a könyv „alaplínia” számít a kérdés iránt érdeklődők számára. A szerzőpáros gondolatmenete a gettók kialakulásának folyamata, a térbeli és társadalmi mobilitási pályák, az elit szegregációs politikája, a gettók elszigetelődése, a szegregáció nyelve, valamint a szegregáció kultúrájának bemutatása mentén halad.

A gettók történeti kialakulása és a térbeli, társadalmi mobilitási pályák. Történetileg az amerikai gettók kialakulása a 19. és 20. századra tehető. A 19. századig a városi feketék és fehérek viszonylag integráltak éltek, a 20. században következett be a csak feketék által lakott, szegregált negyedek kialakulása. Mindez azonban korántsem a személytelen piaci munkaerőviszonyok hatására, de nem is azért, mert az afro-amerikaiak erre vágytak volna. Ellenkezőleg, a fekete gettó politikai döntések, intézményi gyakorlatok és egyéni akciók eredményeként jött létre, melyekkel a fehérek az egyre növekvő városi népesség további növekedését igyekeztek megakadályozni. A szabad lakóhelyválasztást biztosító, 1968-ban elfogadott törvény ellenére az 1970-es évekre általánossá vált a feketék teljes mértékű szegregációja. Azokban a nagyvárosokban, ahol az Egyesült Ál-

lamok fekete lakosságának egyharmada él, olyan fokozott mértékű és egyszerre annyi dimenzióban van jelen a faji szegregáció, hogy ez már „hiperszegregációs modellnek” minősül.

A szerzők megfigyelték, hogy amint a családok társadalmi-gazdasági státusa javul, felfele kapaszkodnak a lakóhelyi hierarchiában is, javítva életkörülményeik mellett a jövőbeli kilátásaikat is. A fehérek előítéletének és diszkriminációjának foka azonban behatárolja a feketék lakóhelyi mobilitását, és olyan negyedekbe korlátozza őket, ahol szegények az iskolák, a házak értéke alacsony, alacsony szintű a szolgáltatás, alacsony a tanulási kedv, magas a kriminalitás, és ahol a szegregáció aláássa a társadalmi és gazdasági jólétet. A faji szegregáció tartóssága megnehezíti a törekvő fekete családok kitérését a gettó sokrétű szegénységéből, és előnytelen helyzetbe hozza őket a jobb nevelésért, munkahelyért, jólétért és hatalomért folytatott harcban. Más kisebbségekhez viszonyítva a feketék nyilvánvalóan kevésbé képesek konvertálni saját társadalmi-gazdasági képességeiket fehérekkel való lakóhelyi kapcsolatokba, és ez oknál fogva képtelenek hozzáférni a döntő erőforrásokhoz és előnyökhöz a lakóház-piacon. A feketék számára a magas bevétel nem jelent belépést azon lakhatási körülményekbe, amely ugródeszkát képezhetne a jövőbeni társadalmi-gazdasági mobilitásra, nem képesek olyan nevelési előnyökre szert tenni, melyekkel későbbi akadémiai sikereket alapozhatnának meg. A szegregáció miatt az azonos jövedelemmel rendelkező fekete és fehér családok nagyon eltérő minőségű oktatási és lakhatási feltételeket vásárolhatnak meg. A társadalmi és térbeli mobilitás szoros kapcsolata azt eredményezi, hogy a szegregáció tartósítja a szegénységet. A térbeli mobilitás elé gördített akadályok egyben a társadalmi mobilitást is hátráltatják, így a szegregáció, amely a feketéket hátrányos lakótelepekre korlátozza, a gazdasági-társadalmi előbbre jutásukat is gátolja.

A szegregáció politikája. A szegregációnak a feketék számára súlyos politikai következményei is vannak, mivel a területi szegregáltság megakadályozza őket abban, hogy részt vegye-

nek az érdekközösségen alapuló pluralista politikában. Paradox módon a szegregáció lehetővé teszi a feketék számára azt, hogy saját képviselőket válasszanak, ennek ellenére viszont politikai befolyásuk erősen korlátozott és marginalizált, mivel strukturális helyzetükből kifolyólag nem találnak koalíciós partnereket.

A gettók elszigetelődése. A feketék napjainkban is tapasztalható súlyos szegregációjának magyarázatában a szerzők elvetik azt a feltevést, miszerint a nagymértékű faji szegregáció a fehérek és feketék közötti társadalmi és gazdasági különbségeket tükrözi. Nem írható a jövedelemkülönbség számlájára sem, hiszen a feketék jövedelmi szintjüktől függetlenül is jelentősen szegregáltak. Míg a legtöbb kisebbségi csoport esetében a társadalmi-gazdasági feltételek javulásával összhangban csökken a szegregáció mértéke, a feketék esetében a különböző osztályokra vetítve ez nem változik észrevehetően. A szegregáció *nem elsősorban az objektív piaci erőviszonyokat*, sokkal inkább a *fehér előítéletek hatását tükrözi*, ezért a feketék szegregációja jövedelmük nagyságától független. A feketék iránti előítéletek növelhetik a szegregált területek nagyságát. Például abban az esetben, ha egy többségében fehérek által lakott területre feketék költöznek a feketék iránt táplált előítéletek miatt a fehérek elköltöznek, helyükbe pedig feketék költöznek. Amekkora mértékben növekszik tehát egy környéken lakó feketék aránya, olyan ütemben csökken a fehérek körében a házak iránti kereslet, filtrációt és szukcessziót, azaz a negyed lakosságcseréjét eredményezve. Az előítélet mellett a lakáspiacon alkalmazott nyílt diszkrimináció is felelős a szegregációért. Ennek segítségével épülnek ki azon sorompók, melyek révén fenn lehet tartani a csak fehérek által lakott negyedeket.

Egy szegregáltan élő csoport esetében a szegénység bármilyen mértékű növekedése közvetlenül és automatikusan a szegénység földrajzi koncentrációjához vezet. Így, ha a súlyos szegregációban élő kisebbségek körében növekszik a szegénységi ráta, ez a növekedés csak korlátozott számú lakóhelyi körzetre összpontosul. Ellenben, ha egy integrált csoport esetében következik be hasonló jelenség, akkor a növekvő szegénység egyenletesen oszlik szét az egész városban, és az egyes tagok által érzékelt, konkrét lakóhelyi környezet nem változik érezhető módon. A nagymértékű szegregáció és a szegénység kölcsönhatásaként a fekete negyedeket érzékenyen érinti minden, a városi gazdaságban bekövetkezett változás. Így a feketék szegénységét fokozó ipari kitelepítések a szegények koncentrációjában is gyors változást hoz, drámai eltolódás következik be a fekete negyedik gazdasági és társadalmi összetételében. A szegénység koncentrációját összefüggésbe hozzák a kereskedelmi intézmények teljes kivonulásával, a piac révén elosztott termékek és szolgáltatások csökkenésével, illetve eltűnésével. A feketekre erőltetett lakóhelyi szegregáció magas foka biztosítja ezek szociális és gazdasági elszigetelődését az amerikai társadalom többi tagjától. 1980-ban 80-ból tíz nagy amerikai városban volt igen magas a szegregációs index (Atlanta, Baltimore, Chicago, Cleveland, Detroit, Gary, Newark, Philadelphia, St. Louis, Washington D.C.), ami azt jelenti, hogy egy átlagos fekete személy ezekből a városokból olyan negyedekben lakott, ahol legalább 80 százalékos volt a feketék aránya. 80 százalékosnál nagyobb átlag abban az esetben adódik, ha nagyon kevés fekete él integrált területeken és a nagy többség olyan területeken lakik, ahol a lakók 100 százaléka fekete. A faji elszigetelődés ilyen magas

szintje nem állandósulhat, ha nem következik be egy komoly elidegenedés az amerikai társadalomtól és ennek intézményeitől. Hacsak a gettólakók nem dolgoznak lakónegyedeiken kívül, nem nagy eséllyel kerülnek kapcsolatba olyan személlyel, aki nem fekete, és ha egy koncentrált szegénységű zónában laknak, nagyon kevés eséllyel találkoznak olyan személyekkel, akik nem feketék és szegények is. A társadalmi kapcsolatok szegregáció által létrejött határai miatt a központi városokban lakó feketék 36 százaléka kiesett a munkaerőpiacról, munkanélküli, vagy alulfoglalkoztatott. Ez az arány a 18-29 évesek korcsoportjában 54 százalékos.

Az a hely, ahol valaki lakik – és főleg, ahol felnő – nagymértékben meghatározza az egyén életésélyeit. Személyes tulajdonosságaitól, adottságaitól függetlenül egy koncentrált szegénységű és társadalmilag elszigetelt negyedben felnövő és élő egyén nagy valószínűséggel lesz tizenévesként anya, abbahagyja tanulmányait, alacsony szintű oktatásban részesül, és felnőttként alacsonyabb bevételekhez jut. Hasonló egyének, hasonló családi háttérrel és egyéni jellemzőkkel életmód és társadalmi-gazdasági siker tekintetében nagyfokú eltérést mutatnak a származási-lakóhely függvényében. A faji szegregáció behatárolja a feketéket egy jól elkülönülő és hátrányos rejtekbe a város térbeli szerkezetében, melynek mélyreható következményei vannak az egyén és a család jövőbeli jólétére vonatkozóan.

A szegregáció nyelve. Egy kultúra szegregációjának biztos jele az, ha egy kisebbségi csoport nyelve élesen eltér attól amit a társadalomban széles körben használnak. Az elkülönült csoport tagjai között használt kommunikációs eltérés a faji elkülönülés érzését kelti a csoporttagokban, de ugyanakkor a standard nyelv ismeretének hiánya aláássa a kisebbségi csoport esélyeit az oktatásban és az elhelyezkedés mezején is. A gettók elszigetelő hatásának következtében a feketék nyelve – 18. századi nyugat-indián és a skót-ír dialektusokban gyökerezve – a standard amerikai angol nyelvtől nagyon eltérően alakult. Amint azt nyelvészek igazolták, ez nem egy degenerált vagy illogikus változata a standard amerikai angolnak, hanem egy függetlenül kifejlődött komplex, gazdag és kifejező nyelv, saját nyelvtannal, kiejtéssel és szóincessel, ami a gettóbéli realitás (kölcön)hatásaként alakult ki. Az eltérő fehér és fekete beszédminták szilárd bizonyítékai a fajok közötti kommunikáció strukturális határainak, ami a lakóhelyi szegregáció magas fokával hozható kapcsolatba. A standard amerikai angol nyelv ismeretének hiánya komoly gátat jelent a társadalmi-gazdasági előrehaladásban. Azon fekete amerikaiak, akik társadalmi-gazdasági sikerre vágnak előfeltételként standard amerikai angol nyelvtudásra kell szert tegyenek, akkor is, ha esetleg a fekete angol nyelvet jól beszélnek. A gettókban felnőtt, de sikeres feketék két nyelv ismeretére tesznek szert, megtanulják a fekete és fehér dialektusokat a társadalmi kontextus függvényében megfelelően használni. Ez a kód-váltás nemcsak a szavak váltogatását jelenti, hanem egy ellentétes kultúra és identitás közötti cserét is. Annak ellenére, hogy egyesek szert tesznek a problémamentes kódváltás képességére, sokak számára ez valós társadalmi és pszichikai problémát jelent. Egy szegregált gettós környezetben felnövő egyén számára a fehér nyelvi konvenciók adoptálása a fekete kultúra elárulásának, identitásuk megtagadásának tűnhet. Ennek eredményeként azon feketék, akik rendszeresen beszélnek a standard amerikai angolt, gyakran szem-

besülnek más feketék ellenségességével. Sok fekete emlékszik keserűen vissza arra a lehetetlen számkivetettségre, amit gyerekkorukban a „fehérül beszélés” bűnéért szenvedtek.

A szegregáció kultúrája. A szegregáció azzal, hogy a fizikai szétesést, a bűnözést és a társadalmi zavarokat beépíti a fekete lakóhelyi közösségek struktúrájába, olyan hátrányos helyzetet teremt, melyhez a gettóban lakó feketéknek alkalmazkodniuk kell. Ezen túl a szegregáció egy adott körzetbe sűríti a szegénységet, koncentrálna az ezzel járó kísérő tüneteket is: a kábítószert-fogyasztást, munkanélküliséget, a szociális segélytől való függőséget, tizenéves-korú gyermekszülést, házasság nélküli gyermekvállalást, olyan szociális kontextust teremtve, amelyben a fenti körülmények nemcsak hétköznapi jelenségnek, hanem egyenesen normának számítanak. Egy ilyen típusú környezetben való szocializálódás következtében a gettók olyan magatartásformákat, elvárás- és attitűdrendszert sajátíthatnak el, amelyek gyökeresen szemben állnak a standard amerikai értékekkel. A fekete és fehér beszédminták közötti küzdelem/harc ismertetőjele a fekete és fehér kulturális identitás közötti konfliktusnak is, ami szintén a lakóhelyi szegregációból adódik. A gettós életfeltételekre adott válaszként a fekete városiak egy része a gettó társadalmi-gazdasági feltételeihez való racionális akkomodáció folyamatában olyan magatartásformát, attitűdcsomagot és értékrendszert alakított ki, mely a gettókon kívül negatívan értékelt.

A gettó körülményei lehetetlenné teszik a mainstream (többségi) társadalom által elfogadott értékek követését, csökkentve a gettók pozitív önbizalmát, önértékelését, presztízsét. Ezért gyakran válnak a mertoni értelemben vett *újítók*ká. Ennek eredményeként egy alternatív státus-rendszer alakult ki, az általános amerikai társadalmi ideálok ellenpontjaként, olyan életmódnak tulajdonítva értéket és értelmet, melyet a társadalom nem értékelt, vagy éppen címkéz. Mivel a társadalom elutasította a fekete gettók lakókat, ők is elutasítják a fehér társadalom értékeit, vágyait, módszereit, és pszichikai védekezési mechanizmusként ellenkultúrát alakítanak ki, amely természetes pszichikai adaptáció minden olyan esetben, amikor hatalom nélküli kisebbségek alá vannak rendelve a domináns többségnek.

Adott feltételek között a gettók cinikusak, mások indítékaival szemben gyanakvóak lettek és kihalt belőlük az emberek, intézmények jó szándékába vetett hitük. Gettóban felnőve a feketék megtapasztalták, hogy mindenki részéről a legrosszabbra számíthatnak, nincs értelme az élettervezésnek. Ezen érzésekhez adaptálódva, bizalmas kapcsolataikat leszűkítették a legközelebbi – főleg anyai ágú – rokonaikra. Az amúgy is ellentmondásos és konfliktusos nemek közötti kapcsolatok a '80-as évekre teljesen eltértek a régi típusú családformáktól. A házasságon kívüli gyerek megfogása korábban együttéléshez vezetett, a '80-as években azonban a nő egyre nagyobb terhet jelentett, s a gyerek még ennél is nagyobb; a házasságkötés fogalma szinte teljesen eltűnt a szegény feketék diskurzusából. A nőnek a gyerek szociális segély biztosítását, nagykorúsága elismerését és a kortárs csoportban való státusának megerősítését jelentette, a bébi-klubba való belépés jogát, a férfiaknak pedig a hatalom, siker és nagykorúság elismerésének eszköze. A faji szegregáció tehát az az intézményes keret, amely biztosítja a szegénység egyénről egyénre, generációról generációra való áthagyományozását, így az elsődleges struktúr-

lis faktora a városi alsóosztály állandósulásának. A tanulmány végén a szerzők felteszik a kérdést, hogy *hogyan alakul/alakítható ki az underclass?* Lényegében vázolják azt a mechanizmust, ahogyan a többségi társadalom a „töréseket” kialakítja és – saját érdekével összhangban – azokat konzerválni kívánja. A szerzők maguk összegzik azokat a „kellékeket”, melyeket a társadalom használ az alsóosztály építésében. Elsőként szükséges egy specifikus tulajdonságokkal jellemezhető kisebbségi csoport, amelynek tagjait el kell különíteni a többségtől minden rendelkezésre álló módszerrel korlátozva lakóhelyi mobilitásukat, megtoldva diszkriminatív és előítéletes megnyilvánulásokkal. A cél: minél mélyebb kisebbségi érzés és frusztráció kialakítása. Továbbá akadályozni kell a kisebbség lakásvásárlási szándékait, főleg azon negyedekben, ahol többségek laknak. Ha valahogy mégis sikerült lakásra szert tenniük valamely jobb negyedben, minden technikát be „kell” vetni annak érdekében, hogy ne érezzék otthon magukat új lakásukban, az agresszív megnyilvánulások sikertelensége esetében széles körben kerülni kell őket, és ha még mindig nem döntöttek az elköltözés mellett, akkor a szomszédokkal együtt el kell hagyni a „megfertőzött” területet. A megüresedett házakat minden bizonnyal a kisebbségi csoport többi tagja fogja megvásárolni, így a sok viszontagságon keresztülment kisebbségi fellélegezhet, újra otthonos a táj: ismerősök laknak körülötte, akik mellesleg továbbra is szegények maradnak, mivel a nyelvi hátrány miatt a jól fizetett munka-lehetőségek pályái ugyanolyan zártak előttük, mint korábban.

A szegregáció földrajzi és politikai elszigeteléssel is jár, érdekeiket nem képviseli senki és ez a hanyatlási spirál lefele ível, a teljes nyomorig, a felemelkedés minden reális lehetősége nélkül.

Hogyan tovább? A feketék szegregációjának nyilvánvalóan káros következményei ellenére a stratégiagyártók és felelős döntéshozók nem tettek lépéseket a gettók felszámolása érdekében, hiszen ez egyáltalán nem áll érdekükben (Lásd Gans, 1971). A politika eltúrta, sőt támogatta a szegregáció fennmaradását az amerikai városokban. A bankügyletek területén levő diszkrimináció és előítéletek leküzdéséért folytatott intézkedések ellenére a status quo fennmaradásában érdekelt kitarotán küzdöttek a törvényalkotási és bírói intézkedések ellen. A szabad lakóhelyválasztás jogát kimondó törvény gyakorlatba ültetése nem valósult meg. Az Egyesült Államok (főleg északi) nagyvárosaiban állandósult a kettéosztottság: egy fekete és egy fehér, egymástól elszigetelt és egyenlőtlen társadalom létezett az 1990-es években is. A szegregáció azért áll fenn napjainkban is, mivel az egyenlő lakóhely-választási esélyeket biztosító törvény érvényesülése főleg a diszkrimináció áldozatainak egyéni erőfeszítésein múlik, azonban a szegregációt tartósító folyamatok intézményesültek, jól körülbástyáztak. A lakóhely-választási törvény érvényesülése egyéni kezdeményezésekre támaszkodik, nem pedig szervezett módon történik.

A szerzők következtetése szerint annak ellenére, hogy az amerikaiak készen mutatkoztak a dél-afrikai apartheid bírálóira, saját országukban vonakodnak felismerni a faji megkülönböztetés intézményesített rendszerének következményeit. A szegregáció kérdése gyakorlatilag eltűnt a nyilvános politikai vitákból, a polgárjogi témák felsorolásából, ahogy a kirekesztettekről elméleteket alkotó társadalomtudósok repertoárjából

is. Az Egyesült Államok mindaddig, míg fel nem ismeri az apartheid döntő szerepét a városi szegénység és a faji igazságtalan-

ság tartósításában, továbbra is súlyosan megosztott és nyugtalan társadalom marad.

KÖNYVÉSZET

Gans, Herbert J. (1971) „The Poor Pay All”. *Social Policy*